

ordinem habet, illius felicitas in eo, quod ad istam per virtutum exercitium homo recte se habeat¹, atque ita certa spe Deum perfecte assequendi innitatur, consistere dicuntur. Hinc s. Thomas: « Beatitudo imperfecta, qualis hic haberi potest, primo quidem, et principaliter consistit in contemplatione; secundario vero in operatione practici intellectus ordinantis actiones, et passiones humanas, ut dicitur in X Ethic.². Et quoniam indiget homo ad bene operandum, tam in operibus vitae activae, quam in operibus vitae contemplativae, variis bonis, puta bona dispositione corporis, bonis exterioribus, societate amicorum, ideo haec omnia ad illam beatitudinem requiruntur, non quidem de essentia eius, sed quasi instrumentaliter ei deservientia³.

61. Itaque « simpliciter concedimus, veram hominis beatitudinem esse post hanc vitam. Non negamus tamen, quin aliqua beatitudinis participatio in hac vita esse possit, secundum quod homo est perfectus in bonis rationis speculativae principaliter, et practice secundario⁴. Ex quibus colligitur, quantum Genuensis nostri, ne de aliis dicamus, sententia a vero aberret, qua praesentis vitae felicitatem constituendam esse

¹ Neminem posse ad aeternam beatitudinem pervenire, nisi habeat re-
ctitudinem voluntatis, ostendit s. Thomas 1^a 2^{ae}, q. IV, a. 4.

² 1^a 2^{ae}, q. III, a. 5 c. Dicitur autem principaliter consistere in contemplatione, quia « in hac vita magis accedit ad similitudinem illius perfectae beatitudinis felicitas contemplativa, quam activa, utpote etiam Deo similior »; Ibid., q. IV, a. 7 c. Cf Contr. Gent., lib. III, c. 63.

³ Ibid., q. IV, aa. 6, 7, 8. Quibus in locis sanctus Doctor Aristotelis definitionem innuit, dicentes, beatitudinem esse animi quandam operationem secundum virtutem in vita uniuersa perfecta (Ethic., lib. I, c. 7), idest, uti ex Aristotelis opinione ait Piso Peripateticus apud Ciceronem (De fin., lib. V, c. 10), nihil requirente. De imperfecta autem praesentis vitae beatitudine ipsum locutum fuisse, patet ex iis, quae subdit: « Quae cum ita sint, beatos ex vivis dicimus eos, in quibus ea insunt et inerent, quae a nobis supra dicta sunt; beatos tamen ut homines » (ibid., lib. I, c. 10). Cf s. Thom., 1^a 2^{ae}, q. III, a. 2 ad 4). Ipse autem, etsi animae immortalitatem non sit inficiatus (cf Elem., seu Instit. Phil. Christ. vol. III, Anthropol., c. VIII, art. 2, p. 284-285, ed. cit.), tamen perfectam beatitudinem, quae post hanc vitam erit, nec asseruit, nec negavit. Cf s. Thom., In lib. IV Sent., Dist. XLIX, q. I, a. 1, sol. 4.

⁴ In lib. IV Sent., ibid.

docet in immunitate a doloribus corporis, et afflictionibus animae¹. Sane, praeterquam quod haec doctrina Epicureismum sapit, praesentis vitae beatitudinem, quae ex iam demonstratis positiva et realis est, in meram negationem convertit.

CAPVT II.

De actibus humanis, et in primis de eorum natura physice spectata

62. Tractationem de ultimo hominis fine alio de actibus humanis, quibus ad illum pervenire, aut ab eo deflectere homo potest, ordo postulat ut subsequatur. Atque in primis de eorum natura in se spectata disserendum nobis est, ut de ipsorum esse morali magis perspicua evadat oratio.

ART. I. Actus humani natura explicatur

63. Actiones, quae ab homine exoriuntur, duplices generis sunt, prout vel ipsi cum animalibus ratione parentibus communes sunt, vel eius, quatenus homo est, sive a brutis differt, propriae sunt. Illae actiones *hominis*; hae autem actiones *humanae* appellantur². Tam, quemadmodum actiones, quae homini propriae sunt, illas, quas cum brutis communes habet, vel tantum *quoad substantiam* excedere possunt, puta intellctiones, et volitiones necessariae³; vel tantum *quoad modum*, cuiusmodi sunt actiones manducandi, et bibendi, quae fiunt cum deliberatione; vel *quoad substantiam*, et *quoad modum*, uti intellctiones et volitiones liberae; ita actiones dicuntur humanae vel *quoad substantiam*, vel *quoad modum*, vel *quoad utrumque*. At vero, actiones, quae tantum *quoad substantiam humanae* sunt, cum sine consilio producantur, et penes liberam hominis potestatem non sint⁴, Ethicae le-

¹ De iure et officiis, lib. I, c. I, § 3, p. 4, Venetiis 1787.

² 1^a 2^{ae}, q. I, a. 1 c.

³ Hoc modo actus humanus est, quo Beati in Coelo amant Deum; item, quo homo in terris veritati evidenti assentitur, aut beatitudinem appetit.

⁴ Apposite advertit Cajetanus eiusmodi actiones, eo quod libere non exercentur, operationibus rerum naturalium quodammodo assimilari; in loc. cit. s. Thomae.

gibus dirigi non possunt: hinc actiones humanae in philosophia morali intelliguntur eae, quae quoad modum operandi propriae hominis sunt, sive excedant, sive non quoad substantiam, actiones rerum ratione carentium. Quapropter actus humani definiuntur ii, quos homo libere excrit, seu in quos virtutem eligendi, ac proinde dominium exercere potest. Et quoniam voluntas est, quae per rationis consultationem, seu deliberationem aliquid prae alio eligit, ideo actus humani sunt, qui a voluntate deliberata procedunt¹.

64. Ex his intelligitur, 1° causam immediatam humani actus esse rationem, et voluntatem². Nempe a ratione radicaliter, a voluntate autem substantialiter ipse procedit; voluntas enim est, quae fertur in bonum ordinatum a ratione. 2° Quemlibet actum humanum esse voluntarium, sed non vici-
sim; siquidem actus humanus est, qui a voluntate non sim-
pliciter, sed cum libertate proficiscitur.

65. Iamvero voluntas, « quamvis se habeat quodammodo ut causa ad omnes actus humanos, non tamen eodem modo se habet ad omnes. Quosdam enim actus ipsa elicit, in quantum est quaedam specialis potentia, sicut velle: quosdam vero imperat, ut est universalis motor virium animae³. » Inde distinctio oritur inter actus elicitos, et imperatos⁴. « Actio humana duplamente dicitur voluntaria. Uno modo, quia imperatur a voluntate, sicut ambulare, vel loqui: alio modo, quia elicitur a voluntate, sicut ipsum velle⁵. » Scilicet, actus eliciti sunt, qui per se ad voluntatem pertinent, ab eaque,

¹ Ibid. « Dicuntur illi proprie actus humani, quorum homo est dominus: est autem homo dominus suorum actuum per voluntatem, seu per liberum arbitrium »; Qq. dispp., De Ver., q. V De Prov., a. 10 c.

² 1^a 2^{ac}, q. LXXV, a. 2 c. Diximus causam immediatam; nam, ut sanctus Doctor subdit, « causa remota est apprehensio sensitivae partis, et etiam appetitus sensitivus. Sicut enim ex iudicio rationis voluntas movetur ad aliquid secundum rationem; ita etiam ex apprehensione sensus appetitus sensitivus in aliquid inclinatur: quae quidem inclinatio interdum trahit voluntatem, et rationem »; Cf Dynam., c. V, art. 5, p. 164 vol. I.

³ In lib. III Sent., Dist. XXVII, q. II, a. 3 ad 4.

⁴ Cf Dynam., loc. cit., art. 4, p. 163 vol. I.

⁵ 1^a 2^{ac}, q. I, a. 1 ad 2.

tamquam actiones sui propriae, producuntur: Imperati dicuntur illi, qui per alias facultates a voluntate motas perficiuntur, ita ut ad voluntatem spectent non prout ab ipsa producuntur, sed prout ipsa alias potentias ad actus sibi proprios exerendos movet¹. « Hoc interest inter elicere actum, et imperare, quod habitus, vel potentia elicit illum actum, quem producit nullo mediante; sed imperat actum, qui producitur mediante potentia, vel habitu inferiori circa obiectum illius potentiae². » Est igitur actus imperatus *ipsius voluntatis*, medianibus aliis potentiarum³. Quapropter, ut actus imperatus existat, praeter vim apprehensivam, et voluntatem, aliud principium activum requiritur, puta « virtus executiva, seu vis motiva, qua moventur membra ad exequendum imperium voluntatis⁴ ».

66. Quae cum ita se habeant, ut actus humani natura penitus perspiciat, haec tria explicare praestat: 1° quid sit voluntarium; 2° quenam causae tum esse voluntarium, tum esse liberum alicuius actus minuere, vel tollere possint; 3° quinam sint speciales actus tum rationis, tum voluntatis, qui in actu humano distingui solent.

ART. II. Explicatur, quid sit voluntarium

67. Voluntarius ille dicitur actus, qui est a propria voluntatis inclinatione. Nam a propria agentis inclinatione oritur actus, cum in eo intrinsecum est tum principium, per quod agit, tum principium, per quod agit propter finem, ita ut notitiam huius finis in seipso habeat. Quare voluntarium definitur: *Illud, cuius principium est ab intrinseco cum cognitione finis*⁵. In qua definitione, principium actionis esse ab intrinseco, commune est tum naturali actui, tum volun-

¹ Huiusmodi actus innuere voluit s. Augustinus his verbis: « Imperat animus, et moveatur manus; et tanta est facilitas, ut vix a servitio discernatur imperium »; Conf., lib. VIII, c. 9, n. 21.

² In lib. III Sent., Dist. XXVII, q. II, a. 4 sol.

³ 1^a 2^{ac}, q. VI, prol.

⁴ Contr. Gent., lib. III, c. 10. Patet autem hanc vim motivam voluntatis etiam circa facultates interiores, puta intellectum, phantasiam, exerceri posse.

⁵ 1^a 2^{ac}, q. VI, a. 1 c. Vid. Dynam., c. V, art. 4, p. 162 vol. I.

tario: *actum* vero elici *cum cognitione finis*, alterum ab altero distinguit.

68. Quod si ex cognitione finis actus voluntarius proprie constituitur, tunc perfecte voluntarius est dicendus, cum huiusmodi cognitio perfecta habetur, qua nempe non solum apprehenditur res, quae est finis, sed etiam ratio finis et proportio eius, quod ordinatur ad finem ipsum. Quocirca perfecte voluntarium non nisi eorum, quae intellectu pollent, proprium esse potest: brutis autem, quippe quae finem tantummodo apprehendunt, non autem *rationem finis, et proportionem eius ad actum*, voluntarium non nisi secundum participationem, seu secundum aliquam convenientiam ad ipsum attribui potest, *in quantum scilicet per cognitionem aliquam moventur in finem*⁴. At vero, actus perfecte voluntarius esse potest, quin libere exeratur. Si enim obiectum capacitatem potentiae adaequet, atque ideo hanc ad sui prosecutionem determinet, actus, qui in illud fertur, etsi ab intrinseco principio, et ex perfecta cognitione procedat, cuiusmodi est amor beatitudinis, necessario, non libere elicitor².

69. Illud etiam advertendum est, aliquando voluntarium esse actum, etsi a voluntate non explicita, sed implicita ratione procedat. Exinde oritur distinctio inter voluntarium *directum*, in quod voluntas proxime, et velut recta via fertur, et *indirectum*, quod consequitur ex aliquo per se et in se volito, et ideo censetur volitum in alio, tamquam in causa. « Aliquid potest esse voluntarium vel secundum se, si-ut quando voluntas directe in ipsum fertur; vel secundum suam causam, quando voluntas fertur in causam, et non in effectum; ut patet in eo, qui voluntarie inebriatur: ex hoc enim quasi voluntarium ei imputatur quod per ebrietatem committit³ ». Alia autem ratione dicitur voluntarium *direc-*

¹ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 2 c. et ad 1.

² De iis, quae ad libertatis notionem, existentiam, et originem spectant, fuse locuti sumus in *Dynam.*, loc.cit., aa. 6-10, p. 166-181 vol. I.

³ 1^a 2^{ae}, q. LXXVII, a. 7 c. Ut imputatio eius, quod quis non vult, nisi indirecte, rite fiat, considerandum est: 1° quae, et quam arcta connexio sit inter utrumque; 2° Satis ne, et quomodo fuerit illud praevisum; 3° quale sit ius agendi id, quod directe quis vult, et quanta obligatio alterius evitandi.

clum, aut *indirectum*, prout nempe procedit *a voluntate directe, sicut ab agente, vel est ab ea indirecte, sicut a non agente*⁴. « Voluntarium dicitur, quod est a voluntate. Ab aliquo autem dicitur esse aliquid dupliciter: uno modo directe, quod scilicet procedit ab aliquo, in quantum est agens; sicut calefactio a calore: alio modo indirecte, ex hoc ipso, quod non agit; sicut submersio navis dicitur esse a gubernatore, in quantum desistit a gubernando ». Sane, « quia voluntas volendo, et a gendo potest impedire hoc, quod est non velle, et non agere, et aliquando debet, hoc, quod est non velle, et non agere, imputatur ei, quasi ab ipsa existens² ». Nemini autem negotium facessat, voluntarium in negatione consistere. Nam « aliquid dicitur voluntarium non solum quia cadit sub voluntatis actu, sed quia cadit sub potestate voluntatis. Sic enim et ipsum non velle dicitur voluntarium, quia in potestate voluntatis est velle, et non velle, et similiter facere, et non facere³ ».

ART. III. *De causis, quibus alicuius actus esse voluntarium, vel liberum tollitur, aut minuitur*

70. Quemadmodum voluntarium ex voluntatis propensione, et ex cognitione illam dirigente, velut ex duabus elementis, constituitur, ita ex oppositis principiis *involuntarium* efficitur. Quare *involuntarium* ab Aristotele definitur, « id, quod fit vel vi, vel ignorantia⁴ ». Ex quo discrimen inter *involuntarium*, et *non voluntarium* satis colligitur. Nam « non voluntarium dicitur per solam remotionem actus voluntatis; sed *involuntarium* dicitur per hoc, quod voluntas contrariaatur ei, quod fit: unde ad *involuntarium* sequitur tristitia, quae tamen non consequitur semper ad *non voluntarium*⁵ ».

¹ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 3 ad 1.

² *Ibid.*, c.

³ Qq. dispp., *De Malo*, q. II, a. 1 ad 2. Et alibi: « Omissio est voluntaria, non quasi actu voluntatis in ipsam transeunte, sed quia in voluntatis potestate est actum non facere: et ideo sicut actus dicitur voluntarius, quia est in potestate voluntatis, ita et omissio actus »; *In lib. II Sent.*, Dist. XXXV, q. I, a. 3 ad 3.

⁴ *Eth.*, lib. III, c. 1.

⁵ Qq. dispp., *De Malo*, q. III, a. 8 c.

Iam, quod ad vim, seu violentiam spectat, in primis illud, quod in *Dynamilogia* ostendimus, in memoriam revocandum est¹, nempe nullam violentiam in actus elicitos voluntatis inferri posse², sed tantum in actus imperatos, quatenus per membra corporis exercentur.

71. Porro huiusmodi actus, quatenus violentiam patientur, omnino involuntarii sunt. Et sane, violentum definitur, *id, quod est a principio extrinseco, passo renitente*³. Atqui actus, qui a principio extrinseco oritur, et voluntatis propensioni adversatur, est omnino involuntarius. Ergo. Ex quo patet ex violentia actum involuntarium effici, quatenus subiectum vim patiens ipsi adversatur. Quare involuntarium non causat violentia, cum subiectum patiens ipsi nulla ratione obssistat, immo velit ipsam pati; siquidem « cum actio infertur ab aliquo exteriori, manente in eo, qui patitur, voluntate patiënti, non est simpliciter violentum; quia licet ille, qui patitur, non conferat agendo, confert tamen volendo pati »⁴.

72. Quod de violentia dicitur, idem de metu, qui est *instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidatio*, adstrui non potest; siquidem « in eo, quod per vim agitur, voluntas interior nihil agit; . . . ad id, quod agitur per metum, voluntas timoris aliquid confert »⁵. Itaque id, quod ex metu fit⁶, « in se consideratum non est voluntarium; sed fit voluntarium in casu, scilicet ad vitandum malum, quod time-

¹ Cap. V, art. 6, p. 167 vol. I.

² De violentia *physica*, quea *compellens* etiam appellatur, hic agimus; potest enim ipsis actibus voluntatis quaedam violentia *impulsiva*, seu *moralis* inferri; quod evenit, dum minis, terroribus, suppliciis ad agendum ita inducimur, ut tamen eligendi ius nobis relinquatur.

³ Violentum in rebus inanimis etiam inveniri potest, ut cum lapis sursum proicitur. Prout voluntario opponitur, magis proprie *coactum* nuncupatur.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 5 ad 2.

⁵ Ibid., a. 6 ad 1.

⁶ Aliud est agere *ex metu*, aliud *cum metu*. Ille enim *ex metu* agit, qui propter metum sic agit, ut sine eo non esset acturus. Cum metu autem ille agit, cuius actionem comitatur metus, non tamen est illius causa. Sic fur cum metu furatur, non *ex metu*, quia, sublatu metu, libenter adhuc furaretur: unde quea fuit cum metu, voluntaria esse nihil vetat.

tur »¹. Etenim in obiecto, circa quod versatur actus, qui ex metu fit, in se considerato, ratio mali reperitur; ratio autem boni, si ipsum, prout hic et nunc est, spectetur. Quam ob rationem actus ille ex involuntario, et voluntario mixtus dici solet². Id vulgari exemplo mercatoris, qui ex metu naufragii merces in mare proicit, explicatur. Ipse enim, considerando merces secundum se, naufragii periculo secluso, nolle eas proicere, vult autem, orta tempestate, et mortis periculo imminentia. At quoniam voluntas, secus ac intellectus, obiectum non secundum se, seu in abstracto respicit, sed prout hic et nunc, cum omnibus circumstantiis individuantibus, existit, ideo opus ex metu factum dicendum est voluntarium *simpliciter*, nempe efficaciter et absolute; involuntarium autem *secundum quid*, nempe conditionate, quatenus, si illa adiuncta abessent, voluntas illud nolle³. Vehementer igitur errat Pufendorfius, qui aequa voluntariam esse contendit actionem, quae per violentiam, et quae per metum efficitur⁴. Nam « in eo, quod agitur per vim, voluntas non consentit, sed omnino est contra motum voluntatis; sed id, quod per metum agitur, fit voluntarium ideo, quia motus voluntatis fertur in id, licet non propter seipsum, sed propter aliud, scilicet ad repellendum malum, quod timetur . . . voluntarium enim est non solum quod propter seipsum volumus, ut finem, sed etiam quod propter aliud volumus, ut propter finem »⁵.

73. Quod autem ad *ignorantiam* spectat, seu carentiam cognitionis, quea expostulatur, ut actus sit voluntarius, ipsa in *antecedentem, concomitantem, et consequentem* distinguitur. Ignorantia *antecedens* ea est, quea voluntatis determinationem antecedit, ita ut nullatenus sit volita, seu voluntaria: et tamen sit causa volendi, seu faciendi id, quod non fieri, si scientia adasset. Haec ignorantia actum involuntarium reddit. Nam ipsa causat actum, quem scientia opposita pro-

¹ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 6 c.

² « Actus, qui fiunt *ex . . . timore*, sunt mixti ex voluntario, et involuntario »; *Qq. disp., De Malo*, q. XI, a. 1 ad 3.

³ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 6 c.

⁴ *De iure naturae, et gentium*, lib. I, c. 5.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 6 ad 1.

hibebat, et ita talis actus, si scientia adesset, esset contrarius voluntati; « sicut cum aliquis homo ignorat aliquam circumstantiam actus, quam non tenebatur sciēre; et ex hoc aliquid agit, quod non ficeret, si sciret; puta cum aliquis, diligentia exhibita, nesciens aliquem transire per viam, proīcit sagittam, qua interficit transeuntem¹ ». Ignorantia autem *concomitans* ita est causa, ob quam actio elicetur, ut haec, etiamsi scientia adesset, adhuc efficeretur propter inclinationem voluntatis in ipsam. E. g., concomitante ignorantia inimicum occideret, qui vehementer cupiens illum de medio tollere, ipsum insperato occideret, putans, diligentia exhibita, se occidere feram. Quare haec ignorantia « non inducit ad volendum ut hoc fiat, sed accedit simul esse aliquid factum, et ignoratum ». Porro ipsa « non facit involuntarium, ut Philosophus dicit, quia non causat aliquid, quod sit repugnans voluntati; sed facit non voluntarium, quia non potest esse actu volitum quod ignoratum est² ».

74. Denique *consequenter* se habet ignorantia ad actum voluntatis, quatenus ipsa est directe, vel indirecte voluntaria. Directe, seu per se, sicut cum aliquis sua sponte vult legem aliquam ignorare, ut liberius contra eam agat. Indirecte, seu per accidens, « puta cum aliquis non vult laborare in studio, ex quo sequitur eum esse ignorantem; vel cum quis vult bibere vinum immoderate, ex quo sequitur eum inebriari, et discretione carere³ ». Iam haec ignorantia non potest causare actum, qui eam consequitur, simpliciter involuntarium: nam « actus sequens, ex hoc ipso, quod procedit ex ignorantia, quae est voluntaria, est quodammodo voluntarius⁴ ». At « causat secundum quid involuntarium, in quantum praecedit motum voluntatis ad aliquid agendum, qui non esset, scientia praesente⁵ »; nempe « ignorantia praecedens diminuit voluntarium: minus enim est voluntarius actus, qui ex tali ignorantia procedit, quam si scienter talem actum aliquis eligeret absque omni ignorantia⁶ ». At

¹ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 8 c. — ² Ibid.

³ 1^a 2^{ae}, q. LXXVI, a. 4 c.

⁴ Qq. dispp., *De Malo*, q. III, a. 8 c. — ⁵ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 8 c.

⁶ Qq. dispp., loc. cit. Ex quo colligitur voluntarium haud diminui in eo, qui, si ignorantia abesset, opus nihilominus ficeret.

vero, si ratio habeatur *magni peccandi amoris*, quem is praeferit, qui ignorantiam vult, ut libere peccato inhaereat, ex huiusmodi ignorantia sub hoc respectu magis augeri voluntarium recte docetur⁷.

75. Voluntas autem, quemadmodum iam adnotavimus², in quibusdam suis actibus ab appetitu sensitivo movetur. Porro appetitus sensitivi motus in bonum delectabile *concupiscentia* vocatur. Hinc, quomodo concupiscentia ad actum voluntatis se habeat, inquire etiam solet⁸.

76. Iam, si concupiscentia adeo vehemens sit, ut rationis usum omnino praepedit, actum neque voluntarium, neque involuntarium, sed non voluntarium efficit⁹. At concupiscentia, sufficientem reflexionem in potestate voluntatis relinquens, quae tamen, quia ex ipsa allicitur, intellectum a diligenti examine retrahit, voluntarium auget. Etenim, qui ex concupiscentia agit, maiori propensione in obiectum fertur; si quidem « per concupiscentiam voluntas inclinatur ad volendum id quod concupiscit⁵ ». Neque obstat repugnantia illa, quam concupiscentiae obsequentes interdum experiuntur. Haec enim vel voluntatis actum praecedit, quatenus voluntas illud repudiabat, quod concupiscitur, vel ipsum actum comitatur. Si primum, « non manet prior voluntas... , sed mutatur ad volendum id, quod prius repudiabat⁶ ». Sin alterum, illa repugnantia non ex ipsa concupiscentia oritur, quae, cum bonum uti iucundum et delectabile respiciat, voluntatem ad aliquid sibi repugnans ex se non inducit; sed ex aliquo, quod per accidens concupiscentiae adiungitur.

¹ Qq. dispp., loc. cit. — ² Pag. 46, not. 2.

³ De concupiscentia antecedente hic loquimur, quae, nihil conferente voluntate, excitatur. Nullum enim dubium esse potest, quin concupiscentia *consequens*, quae nempe ab ipsa voluntate provocatur, voluntarium magis augeat, vel sit « signum magnitudinis eius (actus), in quantum scilicet demonstrat intensionem voluntatis ad actum »; 1^a 2^{ae}, q. LXXVII, a. 6 c.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 7 ad 3. Hoc autem intelligendum est, dummodo talis passio a principio non fuerit voluntaria; secus enim actus esset voluntarius in sua causa; Ibid., q. LXXVII, a. 7 c.

⁵ Ibid., q. VI, a. 7 c.

⁶ Ibid., q. VI, a. 7 ad 2.

77. Atque hic adnotare praestat discrimen inter concupiscentiam, et metum. Nam opus ex metu fit aliquatenus renitente voluntate, et non nisi ut maius vitetur malum, tamquam eligibile apprehenditur. Illud e contrario, ad quod a concupiscentia movemur, tamquam iucundum secundum se exhibetur: « Dicendum, quod timor est de malo; concupiscentia autem respicit bonum. Malum autem secundum se contrariatur voluntati; sed bonum est voluntati consonum. Unde magis se habet timor ad causandum involuntarium, quam concupiscentia ¹ ».

78. At vero concupiscentia antecedens voluntarium auget, quatenus in eo propensio voluntatis spectatur; non item quatenus illum magis proprium voluntatis efficit. « Etsi motus voluntatis sit intensor ex passione incitatus; non tamen ita est voluntatis proprius, sicut si sola ratione moveretur ad peccandum ² ». Hanc ob causam ex illa concupiscentia libertatem actus minui docetur. Audiatur idem s. Thomas: « Actus in tantum est peccatum (*vel liberum*), in quantum est voluntarium, et in nobis existens. Esse autem aliquid in nobis dicitur per rationem, et voluntatem: unde quando ratio et voluntas ex se aliquid agunt, non ex impulsu passionis, magis est voluntarium, et in nobis existens. Et secundum hoc passio minuit peccatum (*vel liberum*), in quantum minuit voluntarium ³ ».

ART. IV. *De variis specialibus actibus tum rationis, tum voluntatis, qui in actu humano distinguuntur*

79. Actus humanus ad aliquem finem per quaedam media assequendum ordinatur. Hinc ex actibus voluntatis, qui tum circa finem, tum circa media versantur, constituitur. Iam actus, qui finem respiciunt, sunt *volitio, intentio, fruilio*: qui vero circa media, *consensus, electio, et usus* appellantur.

80. At vero voluntatis actus cum actibus intellectus miro quadam foedere coniunguntur. Scilicet, « voluntas per modum agentis movet omnes animae potentias ad suos actus, praeter vires naturales vegetativaes partis, quae nostro arbitrio non

¹ 1^a 2^{ae}, q. VI, a. 7 cit. ad 1.

² Ibid., q. LXXVII, a. 6 ad 3. — ³ Ibid., c.

subduntur ⁴ ». Cum enim voluntatis obiectum sit bonum universale, ipsa ad alias potentias, quarum obiecta sunt bona particularia, tamquam causa universalis ad particulares se habet; ac proinde illas ad actum movet; siquidem omnis causa universalis causas particulares movet, quae ad idem genus pertinent ⁵. « Voluntas omnem potentiam applicat ad suum actum. Intelligimus enim, quia volumus . . . , et sic de aliis; et hoc habet, quia obiectum eius est finis ⁶ ».

81. Vici sim, intellectus movet voluntalem: nam voluntas a bono, prout bonum est, ad actum determinatur; apprehendere autem in ente rationem bonitatis proprium est intellectus. « Intellectus movet voluntalem, quia bonum intellectum est obiectum voluntatis ⁷ ». Itaque intellectus dirigit voluntatem, et illam determinat in eo, quod ad speciem actus spectat ⁸: voluntas autem movet intellectum, illamque determinat in eo, quod ad exercitationem actus pertinet ⁹.

82. Ex his consequitur iis, quos enumeravimus, actibus voluntatis diversos actus intellectus respondere. Horum actuum intellectus, et voluntatis series et connexio haec est: Primo, intellectus bonum illud, quod voluntas operando consequitur, apprehendit, et voluntati exhibet. Hanc apprehensionem repente sequitur volitio, qua voluntas in bonum sibi propositum complacentia et amore quodam inclinatur ⁷. Iam, si haec volitio efficax sit, voluntas intellectum applicat ad inquirendum, utrum bonum illud expediens sit, adeptuque possibile. Hinc sequitur iudicium, quo intellectus bonum ipsum velut possibile, et conveniens voluntati exhibet. Ex quo iudicio intentio voluntatis exurgit, qua ipsa vividius adhuc in bonum illud inclinat, seu constituit bonum

⁴ I, q. LXXXII, a. 4 c.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. IX, a. 1 c.

⁶ Contr. Gent., lib. I, c. 72, n. 6.

⁷ I, loc. cit. — ⁸ Cf Dynam., c. V, art. 3, p. 164 vol. I.

⁹ 1^a 2^{ae}, q. IX, a. 1 ad 3.

⁷ In memoriam hic revocandum est, quod in *Dynamilogia* (ibid., art. 9, p. 174, not. 1) innuimus, mutuam scilicet actuum intellectus et voluntatis connexionem explicari non posse, nisi dicatur Deum esse, qui primo movet voluntatem et intellectum ad exercitium actus. Cf I, q. LXXXII, a. 4 ad 3, et 1^a 2^{ae}, q. XVII, a. 3 ad 3.

ipsum assequi mediis, quae ad illud conducunt. Quare intentio est actus voluntatis, quo in finem per certa media consequendum tendimus¹. Intentioni voluntatis proxime adhaeret in intellectu consilium, seu consultatio, qua intellectus a voluntate applicatur ad inquirenda media, quae fini consequendo magis idonea sunt². Consultatione peracta, producitur in voluntate consensus, quo media ab intellectu proposita voluntas ipsa probat³. Vi huius consensus, intellectus, si illa media varia sint, neque omnia simul adhiberi possint, rursus a voluntate movetur ad pronuntiandum iudicium, quodnam ex iis aptius et commodius sit. Ubi vero hoc medium discretum fuerit, et voluntati propositum, voluntas illud eligit, atque amplectitur; quocirca actus iste electio vocatur. Vi huius electionis intellectus *intimat*, et *denuntiat*, quid per ceteras potentias peragendum sit, ut voluntas illud, quod elegit, assequatur: Hic actus dicitur imperium, quia ratio *intimando*, et *denuntiando* ordinat potentias ad suos actus⁴. Rationis imperio respondet voluntatis actus, qui dicitur *usus*, isque in eo consistit, quod voluntas potentias ad

¹ Non solum ultimus finis, sed etiam fines particulares obiectum intentionis esse possunt; e. g., sanitas acquirenda, peregrinatio facienda, et quid simile. Ratio est, quia intentio se habet ad finem instar eiusdem motus et tendentiae: motus autem et tendentia nedum circa finem, seu terminum ultimum, sed etiam circa proximum et intermedium versantur. Cf s. Thom., 1^a 2^{ae}, q. XII, a. 2 ad 3.

² Consilium duo amplectitur, inquisitionem nempe mediorum, quae ad obtinendum finem iuvare possunt, et iudicium practicum de illorum bonitate et convenientia. Hinc Cajetanus (*In 1^a 2^{ae}*, q. XIV, a. 1) inquit: « Consilium significat inquisitionem completam, id est usque ad iudicium inclusive ». Versatur autem consilium non iam circa finem, sed circa media, quibus finis comparari potest. Etenim consilium est quidam intellectus practici discursus; ac proinde sicut discursus ad conclusiones, non vero ad principia spectat; ita consilium non circa finem, qui in practicis rebus se habet ut primum principium, sed circa media instituitur.

³ Dicitur *consensus*, quia voluntas cum intellectu de mediorum convenientia judicante consentit. Vid. s. Thom., *In lib. III Sent.*, Dist. XXIII, q. II, a. 2, sol. 1 ad 1. S. Bonaventura consensum vocat *cordiam voluntatis simul et rationis*; *In lib. II Sent.*, Dist. XXXVIII, a. II, q. 2 *resol.*

⁴ *1^a 2^{ae}*, q. XVII, a. 1 c., et a. 5 c.

assumenda et exequenda media adhibet. « Post determinationem consilii, inquit s. Thomas, quae est iudicium rationis, voluntas eligit; et post electionem ratio imperat ei, per quod agendum est quod eligitur; et tunc demum voluntas alicuius incipit uti exequendo imperium rationis¹ ». Per potentiarum, quibus voluntas utitur, operationes comparatur finis, ex cuius possessione fructu, seu quies, atque iucunditas in voluntate producitur².

83. In horum actuum natura explicanda, omissis, quae ex se perspicua sunt, haec tantum adnotanda censernus: 1° Actus ille, qui dicitur intentio, a *volitione* differt. Haec enim in finem fertur, nulla habita ratione mediorum: illa autem est amor efficax finis, ac proinde mediorum, quae ad illum conducunt. Apposite s. Bonaventura: « Non solum ex hoc dicimur intendere sanitatem, quia volumus eam, sed quia voluntas ad eam per aliquid aliud pervenire³ ».

2° Dubitant aliqui, an consensus ab electione distinguatur. Quam difficultatem solvens s. Thomas, docet consensum, quo voluntas ad plura media fertur, realiter ab electione distinguiri; siquidem talis consensus prior est electione, cum prius plura illa media placeant, et deinde ex illis unum eligatur. At « si inveniatur unum solum, quod placeat, non differunt re consensus, et electio, sed ratione tantum, ut consensus dicitur secundum quod placet ad agendum; electio autem secundum quod praefertur his quae non placent⁴ ».

3° Electio satis accommode ab Aristotele *appetitus praeconsiliati* definit⁵, nempe assumptio unius medii prae alio iuxta consilium, quod in intellectu praecesserit. Quare, etsi

¹ *1^a 2^{ae}*, q. XVII, a. 3 ad 1.

² Vera et perfecta fructu non nisi ultimum finem respicit. Fruitus enim circa finem instar quietis versatur: quies autem proprie a voluntate non obtinetur, nisi eius motus omnino desinat, nempe quando ad ultimum terminum pervenerit. At vero, quoniam finis intermedius delectabilis ex se est, atque quamdam quietem in voluntate producit, fruitionem aliquam imperfectam causat; Cf s. Thom., 1^a 2^{ae}, q. XI, a. 3 c.

³ *In lib. IV Sent.*, Dist. VI, p. II, a. II, q. 2 *resol.*

⁴ *1^a 2^{ae}*, q. XV, a. 3 ad 3.

⁵ *Ethic.*, lib. III, c. 2.

electio actum intellectus expostulet, quo media inter se, et relate ad finem comparantur, atque quodnam utilius sit iudicatur, tamen a voluntate elicetur. Et sane, voluntas est, quae in bonum utile fertur, quod electionis obiectum est¹.

4° Imperium est actus rationis. Et sane imperare dicitur, qui aliquem ad quidquam agendum ordinat, ei indicando, ei denunciando, ut illud faciat. Atqui rationis est tum ordinare unum ad aliud, quia hoc idem est, ac unum cum alio conferre; tum denuntiare, quia denuntiatio nihil aliud est, quam quaedam manifestatio. Ergo imperium proprie ad rationem pertinet². Nec quispiam nobis obiiciat, imperium ad voluntatem perlinere, quia huius est vis movendi ad sui exercitationem omnes potentias, quae proinde ad illam se habent, « sicut instrumenta ad principale agens³ ». Namque in primis, « imperare non est movere quocumque modo; sed cum quadam intimatione denuntiativa ad alterum⁴ ». Insuper, etsi imperium a ratione eliciatur, tamen ab ipsa voluntate originem habet, suamque vim sumit; haec enim ex intentione finis, et electione mediorum rationem ad eliciendum actum imperii movet. Quapropter imperium est quidem actus rationis, sed praevium actum voluntatis expostulat, et vim movendi ad exercitium actus non habet, nisi prout « virtute manet in ipso aliquid de actu voluntatis⁵ »; seu quatenus virtute actus voluntatis ratio movet per imperium ad exercitium actus⁶.

¹ Hac in re illud D. Thomea prae oculis habendum est, quod nemppe si duo principia ad aliquem actum concurrunt, unum uti dirigens, alterum uti tendens in obiectum, quod dirigendum est, actus *substantialiter* ab ista, potius quam ab illa elicetur; ^{1^a} ^{2^a}, q. XIII, a. 1 c. Quomodo autem, propositis duobus bonis inaequalibus, uno maiori, altero minori; et, obiecta specie duorum bonum aequalium, voluntas in electione se habeat, vid. *Dynam.*, c. V, art. 10, p. 180-181 vol. I.

² ^{1^a} ^{2^a}, q. XVII, a. 1 c.

³ ^{1^a} ^{2^a}, q. XVI, a. 1 c.

⁴ ^{1^a} ^{2^a}, q. XVII, a. 1 ad 1.

⁵ ^{1^a} ^{2^a}, q. XVII, a. 1 c. Unde idem sanctus Doctor: « Imperium est et voluntatis, et rationis, quantum ad diversa; voluntatis quidem, secundum quod imperium inclinationem quamdam importat; rationis vero, secundum quod haec inclinatio distribuitur, et ordinatur, ut exequendam per hunc, vel per illum »; *Qq. disp.*, *De Ver.*, q. XXII, a. 12 ad 4.

⁶ Ex quo fit debilitatem imperii in nobis provenire ex aegritudine

5° Imperium etiam in actus ipsius voluntatis, et rationis exerceri potest. Sane, quoad actus voluntatis, « sicut ratio potest iudicare, quod bonum sit aliquid velle, ita potest ordinare imperando, quod homo velit¹ ». Quoad autem actus rationis, potest haec de iis ordinare, eo quod super seipsam reflectitur². Nempe, quemadmodum voluntas seipsam movet, quatenus ex volitione finis tendit ad volitionem eorum, quae ad finem conducunt³; ita ratio imperat suum actum, quatenus per virtutem, qua pollet, reflectendi supra seipsam, ex uno in alium procedit⁴. At vero « actus rationis potest considerari dupliciter. Uno modo, quantum ad exercitium actus: et sic actus rationis semper imperari potest... Alio modo, quantum ad obiectum, respectu cuius duo actus rationis attenduntur. Primo quidem, ut veritatem circa aliquid apprehendat; et hoc non est in potestate nostra: hoc enim contingit per virtutem alicuius luminis vel naturalis, vel supernaturalis. Et ideo quantum ad hoc, actus rationis non est in potestate nostra, nec imperari potest. Alius autem actus rationis est, dum his, quae apprehendit, assentit. Si igitur fuerint talia apprehensa, quibus naturaliter intellectus assentiat, sicut prima principia, assensus talium, vel dissensus non est in potestate nostra, sed in ordine naturae; et ideo, proprie loquendo, naturae imperio subiacet. Sunt autem quaedam apprehensa, quae non adeo convincunt intellectum, quin possit

et infirmitate voluntatis, quae interdum non plene et perfecte vult bonum, quod facit, et malum, quod non vult, agit. Quod eleganter declarat s. Augustinus his verbis: « Imperat animus, ut velit animus, nec facit tamen. Unde hoc monstrum? Non ex toto vult, non ergo ex toto imperat. Nam in tantum imperat, in quantum vult. Voluntas imperat, non utique plena imperat; ideo non est quod imperat. Non igitur monstrum partim velle, partim nolle; sed aegritudo animi est, quia non totus assurgit veritate sublevatus, consuetudine praegravatus »; *Conf.*, lib. VIII, c. 9.

¹ ^{1^a} ^{2^a}, q. XVII, a. 5 c. Hoc autem de primo actu voluntatis intelligendum non est. Nam « ille actus imperatur, qui rationi subditur: primus autem voluntatis actus ex rationis ordinatione non est, sed ex instinctu naturae, aut superioris causae, ut supra dictum est »; *Ibid.*, ad 3. Cf p. 55, not. 7, et *Dynam.*, c. V, art. 5, p. 165-166, et art. 9, p. 177, not. 2, vol. I.

² ^{1^a} ^{2^a}, q. XVII, a. 6 c. — ³ Cf *Dynam.*, loc. cit., p. 165.

⁴ *Ibid.*, ad 1.

assentire, vel dissentire, vel saltem assensum, vel dissensum suspendere propter aliquam causam. Et in talibus assensus ipse, vel dissensus in potestate nostra est, et sub imperio cadit¹.

CAPVT III.

De actu humano moraliter spectato

84. De actus humani esse physico ideo disserimus, ut ea, quae praesenti capite de eius moralitate dicturi sumus, facilius perspiciantur; siquidem actum humanum, prout moralis est, considerare proprie ad Ethicam spectat.

ART. I. Quid sit actus humani moralitas, explicatur

85. Moralitatem actus humani in libertate fundamentum habere apud omnes in confesso est; actum enim, cui libertas deest, moraliter bonum, vel malum, ac proinde laude, et praemio, vel vituperio, et poena dignum nemo est, qui existimet. Hinc s. Thomas: « Ibi incipit genus moris, ubi primo dominium voluntatis invenitur² ».

86. At vero, in libertate notio moralitatis non consistit. Nam in illius conceptu haec haud includitur; sed tamquam aliquid actui libero superadditum, seu tamquam eius proprietas intelligitur. « Actus humanus, in quantum est actus, nondum habet rationem boni, vel mali moralis, nisi aliquid addatur ad speciem contrahens³ ». Et sane, actus moraliter bonus, vel malus dicitur ex eo quod rectitudinem servat, vel a rectitudine obliquatur⁴. At aliquid in rectum, aut in obliquum progreditur, prout cum aliqua regula commensuratur, vel ab ea recedit⁵. Moralitas igitur in quadam relatione actionis ad regulam moris, quae, ut postea dicemus, est lex aeterna, et ratio⁶, seu ratio lege Divina informata⁷,

¹ 1^a 2^{ae}, q. XVII, a. 6 c.

² In lib. II Sent., Dist. XXIV, q. III, a. 2 sol.

³ Qq. disp., De Malo, q. II, a. 4 c.

⁴ 1^a 2^{ae}, q. XXI, a. 1 c. — ⁵ Ibid. — ⁶ Ibid.

⁷ Qq. disp., De Malo, q. II, a. 4 c. Porro « regula humanorum actuum non est ratio quaelibet, sed ratio recta ». Nam « corrupta ratio non est ratio, sicut falsus syllogismus proprie non est syllogismus »; In lib. II Sent., Dist. XXIV, q. III, a. 3 ad 3. Hinc s. Augustinus: « Re-

PARS PRIMA

61

nempe in eo, quod actio est conveniens rationi, vel discordans a ratione¹, consistere dicenda est; quod sanctus Doctor sequenti exemplo amplius declarat: « Sicut bonum in his, quae fiunt per artem, consistit in hoc, quod artificiata accipiunt mensuram secundum quod exigit ars, quae est regula artificiorum; ita bonum in passionibus et operationibus humanis est quod attingatur modus rationis, qui est mensura et regula omnium passionum et operationum humanarum: nam, cum homo sit homo per hoc quod rationem habet, oportet quod bonum hominis sit secundum rationem esse² ». Quoniam vero actio ad obiectum essentialiter refertur, ideo moralitas dicitur « secundum aliquid in obiecto consideratum, secundum quod ordinem habeat ad rationem³ ».

87. Haec, quam explicavimus, moralitatis notio⁴ rationem reddit, cur eius species sint bonum, et malum: « Bonum et malum diversificant speciem in actibus moralibus⁵ ». Et sane, actus moraliter boni et mali sunt *actus habentes obiecta differentia secundum aliquid per se ad rationem*, quae illorum principium est, *perlinens*, quatenus *obiectum est ei conveniens, vel non conveniens*. Atqui actus, qui differunt per aliquid per se ad eorum principium pertinens, sunt specie diversi; siquidem *differentiae, quae sunt per se, diversificant speciem*. Ergo⁶.

88. Neque illud obstat, quod malum, cum sit privatio, et ideo non ens, non potest assignari tamquam differentia, ac proinde in aliqua specie non potest constitui. Etenim « est malum morale... differentia; non secundum quod est pri-

cte factum esse nullo modo potest, quod non a recta ratione proficiuntur »; *De utilit. credendi*, c. 12.

¹ Qq. disp., *De Malo*, q. cit., a. 6 c.

² Qq. disp., *De Virtut.*, q. I, a. 13 c.

³ Qq. disp., *De Malo*, ibid., Hanc ob causam actus humani a ratione ordinari dicuntur: « Ordo rationis est, ut ordinantis, voluntatis, ut ordinatae » (Qq. disp., *De Virtut.*, q. II, a. 9 ad 2); quo circea « actus nostri dicuntur morales ex eo quod a ratione ordinantur ad finem voluntatis »; In lib. IV Sent., Dist. XVI, q. III, a. 1, sol. 1 c.

⁴ De quibusdam erroribus circa essentiam moralitatis versantibus legi potest Plassmann, *Moral des hl Thomas*, § 148 etc., Soest 1861.

⁵ 1^a 2^{ae}, q. XVIII, a. 5 c.

⁶ Qq. disp., *De Malo*, q. II, a. 4 c., et 2^a 2^{ae}, q. XVIII, a. 5 c.